



**CUMHURİYET'İN İLANINI
YAŞAYANLAR - 6
"50. YILINDA CUMHURİYET"**

Nazmi Kal

Cumhuriyet'in İlanını Yaşayanlar: 50. Yılında Cumhuriyet

MDM

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. kuruluş yılını yaşıyoruz. Günümüzde Cumhuriyet'in ilanına tanık olmuş kişileri bulabilmek artık olanaksız.

1973'te yani Cumhuriyet'in 50. yılında Cumhuriyet'in ilanını yaşamış kişiler aramızda idiler. O yıllarda televizyonda yapımcı idim. O günleri gazeteci, politikacı olarak yaşamış kişilerin anılarına dayanarak bir televizyon programı hazırlamıştım.

Cumhuriyet'in 50.yılında hazırladığım bu programda İsmet İnönü, 2. Dönem Ergani Milletvekili İhsan Hamit Tigrel, Milletvekili Hikmet Bayur, Milletvekili ve General Fahrettin Altay, Gazeteciler Münir Müeyyet Bekman ve Mecdi Sadrettin Seyman, 1923'te TBMM'de zabıt kâtabi olarak görev yapan Ord. Prof. Dr. Hıfı Veldet Velidedeoğlu gibi cumhuriyetin ilanı günlerinin öncesini ve sonrasını yaşamış kişilerle konuşmuştum.

Bu konuşmaları yazı dizisi haline getirdim ve yayımlıyorum.

Büyük hata: Borçlanmak

İsmet İnönü: Bir başka mesele, Lozan Muahedesi'nin zamana bağlanarak bırakılan takıntıları vardı, onlardan kurtulmak lazımdı. Onların her birisine ümit bağlanmıştır. Muahede'yi yapanlar, içeride mutlaka huzursuzluk olacak, mutlaka ihtiyaç artacak, yardıma ihtiyacı olacak bu yardımı da ödetiriz anlayışı içinde idiler.

Böyle bir plan karşısında kalacağımı bildiğim için hep muayyen istikametlerde nasıl tedbirli bulunacağımı biliyordum ve asıl çarenin de mutlaka kalkınma olacağını, esaslı ihtiyaçları devletin kendi eliyle yapmasından başka çare olmadığını, olmayacağını bilerek bir idare tarzı takip ettim. 1938'e, İkinci Cihan Harbi'ne kadar Lozan Muahedesi'nin bütün takıntıları bitmişti. Hatta memleket her türlü askerî tehditten uzak olarak boğazlar üzerinde bütün müdafaa hakkını almıştı. İkinci Cihan Harbi'ne böyle girmek mümkün oldu. Demek ki Başbakan olduğum zaman memleketin, Cumhuriyet'in dışarıya karşı maruz olacağı tehlikeleri daima bilen göz önünde tutan bir insan olarak çalıştım ve neticeleri bu suretle almak mümkün oldu. Ondan sonra büyük hata, 'İsmet Paşa hep Lozan kafası ile idare ediyor. Halbuki dünya değişti bilmem ne oldu' diyerek gelişigüzel mali politika ile her türlü gedik açılmıştır. Asıl hata burada olmuştur. Hatta İkinci Cihan Harbi'nden çıkışımız bile gene büyük bir çaba mahsulü olduğu gözden kaçabilmiştir.

Biz tabiatı ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir gram altın almadık. 1950'de iktidarı bıraktığımız zaman Merkez Bankası'nın elinde Türkiye'nin hiçbir zaman görmediği miktarda bir altın hazinesi var idi. (37 ton, N.Kal) Öyle bıraktık. Her şey değişti. Lozan Muahedesi'nin neticeleri, Lozan Muahedesi'nin sıkıntıları, o zaman için yenilecek büyük güçlüklerini gördükten sonra Türkiye'nin geçmişte nasıl sıkıntılarla adım adım çöküntüye gittiğini canlı olarak yaşamak hiç unutamayacağım bir ders olarak bugünde üzerimde tesirini yapar.

Nazmi Kal: Cumhuriyet'i ilan eden meclisin, ikinci meclisin bir üyesi olarak bugün neler hissediyorsunuz anlatır mısınız?

İhsan Hamit Tigrel: Sorunuz hakikaten önemli, bunu uzun boylu anlatmak isterim fakat vaktimiz

müsait değil. Kısacasını söyleyeyim. Memleketi düşman istilasından kurtarmaya yardım etmiş olan Birinci Büyük Millet Meclisi'nin hizmetleri, tarihe nasıl takdirle geçecekse İkinci Büyük Millet Meclisi'nin de devrimcilik yolundaki hizmetleri tarihe o şekilde geçecektir. Aynı takdirle geçecek ve gelecek kuşakların minnetini kazanacaktır. Halifeliği ortadan kaldıran, Medenî Kanun'u yapan, skolastik zihniyetin kaynağı olan medreseleri ve tekkeleri kapatan, kıyafetimizi medeni bir insana yakışır şekle sokan, sokmaya halkı ikna eden, okuyup yazma kolaylığını sağlayan bugünkü harfleri ortaya atan, bugünkü harflerle okuyup yazma lüzumunu ortaya atan, hülasa medenî bir millet seviyesine erişmek için geçilmesi lazım gelen yolu gösteren İkinci Büyük Millet Meclisi ruhuna rehberlik eden şüphesiz ki Atatürk'tür. Atatürk ile ikinci Büyük Millet Meclisi birbirlerinin eserlerini tamamlayarak bu hizmeti yapmış olduğundan dolayı demin de işaret ettiğim gibi hizmetleri tarihe altın yazılarla geçmeye layıktır. Ben ne kadar naçiz bir fert olursam olayım bu meclisin bir üyesi bulunmuş olmaktan dolayı içimde iftihar, gurur ve sevinç hisleri mevcuttur.

Nazmi Kal: Sizin de ön saflarda görev aldığınız ve kurduğunuz Türkiye Cumhuriyeti 50 yaşına bastı, 50. yılda neler hissediyorsunuz?

İsmet İnönü: Cumhuriyet'in ilanı büyük bir rejim değişikliğidir. Tabii eski rejimin taraftarları mutlaka vardı. Çaba sarfetmişlerdir. Uzun emek sarfetmişlerdir. Cumhuriyeti'n imparatorluk idaresinden esaslı farkı yalnız hükümet teşkili değil, memleketin idaresi şekli değil, memleket idaresinin merkezinin Ankara'ya gelmesidir. Onun için Ankara'nın merkezi idare olmaktan kurtulması İstanbul hükümetleri için ümit olarak beklenebilirdi.

(Atatürk devrimlerinin diğer devrimlerden farkı neydi. Bu konuda Yusuf Hikmet Bayur ilginç bir yaklaşım getiriyor.)

Yusuf Hikmet Bayur: Atatürk'ten evvel Osmanlı devleti de birçok devrimler yapmıştı. Tanzimat, Islahat Fermanı, Birinci Meşrutiyet gibi. Bunlar da devrimdi. Ancak bu devrimlerin yapıışında, uygulamaya konuşunda başka bir hedef güdülyordu. O da büyük devletlere yaranmak, büyük devletlerin baskısını hafifletmek. O devrimleri hazırlarken yabancı devlet adamları ile sefirlere danışıldı, onların isteklerine az çok uyuldu. Tabii onlar da işlerine geleni koydurdular, bunları tescil ettirdiler, anlaşmalara koydurdular, Osmanlı devleti onlara bağlandı. Halbuki Atatürk devrimlerinde böyle bir şey yoktur. Yalnız Türklüğün menfaati gözetildi. Onun için mükemmel netice verdi.

İnönü'den tarihi değerlendirme

Nazmi Kal: 50. yılda Cumhuriyet'i nasıl değerlendiriyorsunuz?

İsmet İnönü: 50. yıldönümü esaslı bir noktada başka Cumhuriyet ilanlarıyla ayrılır. Diğer memleketlerde Cumhuriyet ilanları ilk heyecan fırtınası geçtikten kısa bir zaman sonra restorasyonlar yani cumhuriyetin, cumhuriyetten evvelki rejimin iadesi teşebbüsleri ile geçmiştir. Bizim cumhuriyet 50 seneyi buldu hiçbir ciddi restorasyon teşebbüsü veya tasavvuru veya hazırlığı karşısında bulunmadı. Bu bakımından Cumhuriyet sağlam bir temele oturmuş sayılır. Cumhuriyet'in 50. yılını bugünkü sükûnetle idrak etmek rejimin sağlamlığı bakımından teminat verici, huzur verici bir işaret sayılmalıdır. Sayılabilir. Bu bakımdan rahatlık vardır, geleceği için emniyet vardır.

Yalnız 50 seneyi o şartlar içinde idrak ediyoruz ki artık her fikir, gerek yazıyla gerek sözle çok partili siyasi hayatta söylenebilecek devreye geldik. Burada, muhtelif cereyanlar zaman zaman söylenebilir mi? Söylenme daha ileri teşebbüslere varır mı? Bu yüzden memleketin, huzuru ve idaresi temelinden sarsılır mı? Bu endişeleri idare edenler kafalarında bir ihtimal olarak bulundurmaları lazımdır.

Not: Bu yazı dizisi, Nazmi Kal'ın TRT'de yayımlanan 'Cumhuriyeti Yaşayanlar' belgeselinin metinlerinden bölümlerdir. "Atatürk'ün Bilinmeyen Anıları" kitabına da alınmıştır.

Yazı serisi son bulmuştur.